

Märt Raud

“Alasi ja vasarate vahel”

Koolinõuniku mälestusi.
(Katkendeid)

Ei ole veel ununenud jutud, kuidas krahv Ungern-Strenberg oma valetuletorniga meremehi hukatusse meelitas. Kui laev merehädas kaldale tuli või maru ta sinna viskas, ruttasid kõpulasel pardale ja raiusid vandid läbi nii, et mastid maha langesid ja laev liikuma ei pääsenud. Siis oli randlastel aega teda riisuda, mida nad põhjalikult olevat teinud. Lõunaranniku Käina inimesi, kes olid kuulsad oma koduõllega, nimetati “odratolgusteks”, Emmaste rahvast “koldseteks loughadeks” - pidid olema kanged hooplejad ja valetajad. Kui saarlaselt eneselt küsiti, “mis sorti hiidlane sa oled, kas odratolgu, vandiraiuja või vesihiidlane”, vastas ta ikka: “Olen kannatlikku seltsi hiidlane.”

“Kannatlikku seltsi” ei tohtinud aga tegelikult ükski hiidlane olla, kui ta ei tahtnud naabrite pilke ja narrimiste alla sattuda. Hiidlase keel pidi olema väle. Eriti armastati narrida mandriinimesi. Kui need hiidlase naljast aru ei saanud või vihastasid, siis said need nimeks “itu” ehk “hitu”, mis tähendas sedasama kui naiivne, tobe või lapsik. “Itu” üteldi Käinas ja Emmastes, “hitu” Pühalepas ja Kärdlas. Nimelt armastasid pühalepalased lisada sõnade esivokaalile ette hääliku “h”.

Hella Leivat hiidlasena iseloomustab mõne lausega saare mentaliteeti: “Mu esivanemad on põlvest põlve olnud Käina valla elanikud, millest muust siis alustada kui kõige lähemaga, see tähendab Käina kiriku ja kirikumõisaga, mis lapsepõlves olid mu üleaedsed. Läänud sajandi keskel oli Käinas kirikuõpetajaks legendaarne Ignaatsius. Selle väga kurja mehe eriharrastuseks oli puupiipude treimine. Käina kiriku uue tiiva juurdeehitamisel on ta olnud kupjana tööliste kallal ning aidanud töö kiirustamiseks ka ise paekive lahti murda. Ühel päeval oli langenud kivilahmakas talle pähe ning õpetaja surnud kolme päeva pärast. Veel tänapäev kõneldakse, et Ignaatsiuse vaim kirikumõisas kummitab. Tema endises töötoas kirikumõisa teisel korral ei ole aastate kestel keegi julgenud magada. Enne kesköötundi alanud seal hiiglakohin ja treiratta vuring ning kuulnud Ignaatsiuse häält: “Pean pidama kirikus jutlust, aga enne on veel üks piip valmis treida! Ruttu! Ruttu!” Kell lööb kaksteistkümmend ja alati jääb piip lõpetamata ning Ignaatsius peab järgmisel ööl tagasi tulema. Nii anti pihta ka surnutele. Kartsime lapsepõlves Ignaatsiust ja arvasime koos kirikumõisa lastega kuulvat ta treipingi vuringat.

Käina oli Hiiumaa suurim ja viljakaim vald. Teised nimetasid meid “odratolgusteks”, sest käinlased kasvasid palju otra ja humalaid õlle valmistamiseks. Tõendati, et käinamees olevat odramärjast aastas ainult neli korda “itu”, ning iga kord ikka ainult kolm kuud.

Merd sõitva ja liikuva rahvana omavad hiidlased teravmeelset vaimu ja teravat keelt. Teisi nõõgitakse. Naabervalla Pühalepa kohta naljatati: “Kui pühalepa-mees on naaberperes külaliseks, valmistab lahkumiseks ja ütleb “ead aega”, siis istub ta veel paar tundi ja korutab jutulõnga. Ütleb ta aga pärast seda “heige head aega”, siis on tal minekuga tõsi taga ja ta on lipsti lahkunud.” Pühaleplased aga annavad vastu, tõendades, et Käina õhk olevat täis riiupisikuid: “Käina abielupaar sõidab kirikust koju. Pühalepa valla piirides istutakse, nagu abielupaaril kord ja kohus, sõbralikult teineteise kõrval ja vesteldakse. Aga nüpea kui jõutakse üle oja silla Käina valda, keeratakse teineteisele selg ja vaikitakse mornilt.

(järgneb)